

Undersökning om arbetskraftens rörlighet

Den samhällsekonomiska utvecklingen i vårt land under de senaste åren har i särskild grad aktualiserat problemet om arbetskraftens rörlighet. Olika åtgärder har därvid diskuterats för att få till stånd den rörlighet hos arbetskraften som utgör en viktig förutsättning för en fortsatt produktivitetstegring och för att undvika lokala arbetslöshetsöar. Underlag för praktiskt handlande på detta område måste emellertid vara en god kunskap om hur arbetsmarknaden fungerar. Man måste i ex veta hur yrkesbytena faktiskt äger rum samt vad det är som gör att folk flyttar från den ena sysselsättningen till den andra. Om detta vet vi dock ganska litet. Speciellt saknar vi kunskap om de yrkesbyten som sker lokalt utan samband med geografisk flyttning, d v s majoriteten av alla byten på arbetsmarknaden.

Denna brist på kunskap om viktiga aspekter på rörligheten på den svenska arbetsmarknaden har inom Industriens Utredningsinstitut lett fram till en intensivundersökning av en lokal arbetsmarknad för att studera alla de slag av yrkesbyten, som några årgångar män företagit sedan sitt utträde på arbetsmarknaden samt de faktorer som påverkat dessa flyttningar. Som lämplig ort för en sådan undersökning har valts Norrköping, bl a på grund av den utveckling mot en allt större differentiering som utmärker stadens näringsliv. Det finns i Norrköping många olika slags industrier och därmed också stora variationer i förmåner och arbetsvillkor, vilket bör göra en undersökning av detta slag mera givande än om den genomförts på en ort med ett mera homogent näringsliv. Genom valet av Norrköping som studieobjekt kan undersökningen också an-

ses vara en studie av arbetskraftens anpassning till en strukturomvandling inom näringslivet, ett problemområde som har speciell aktualitet i och med planerna på en gemensam Europamarknad och diskussionerna om en sådan marknads återverkningar på svenskt näringsliv.

Problemställningar

Det är inte möjligt att i detta sammanhang i detalj behandla alla de problemställningar som vi hoppas kunna få belysta genom undersökningen i Norrköping. Några exempel på de problemområden som berörs i undersökningen ges dock i följande punktvisa framställningar.

1) Hur mycket rörlighet är det av olika slag på en lokal arbetsmarknad av Norrköpings typ? Med olika slag av rörlighet åsyftas byte av yrke, byte av arbetsgivare, byte av näringsgren samt byte mellan att arbeta och vara arbetslös och tvärtom samt mellan att arbeta och ej vara yrkesverksam och tvärtom. Ofta uppträder också dessa olika slag av byten i kombination med varandra. (Rudolf Meidner fann i sin doktorsavhandling om efterkrigstidens arbetsmarknad en ökning av arbetsplatsrörligheten men endast en svag ök-

ning eller rentav en minskning av näringsgrensrörligheten). Rörligheten kan studeras dels totalt för hela den intervjuade populationen, dels uppdelad på undergrupper, varvid studeras sambandet mellan rörlighet och variabler som

- a) ålder
- b) civilstånd (försörjningsbörd)
- c) infödda-inflyttade
- d) utbildning
- e) yrke (näringsgren o. industrigrupp)
- f) yrkesställning
- g) grad av arbetsföret

Dessutom kan sambandet mellan rörlighet och konjunkturer studeras. I fortsättningen kommer dessa variabler icke att uträknas igen utan det är underförstått att analys kan ske på dessa variabler.

2) Är det en liten del av arbetskraften som svarar för de flesta flyttningarna eller är flyttningarna mera jämnt fördelade på alla grupper av arbetstagare? Margot Jefferys fann i en studie av arbetskraftens rörlighet i två förstäder till London (Jefferys, Margot: Mobility in the Labour Market, London 1954), att 15 % av arbetskraften svarade för 60 % av alla byten mellan olika arbetsgivare. Om dessa 15 % i stället flyttat lika ofta eller rättare sagt lika sällan som de övriga 85 %, skulle den totala rörligheten av detta slag reducerats till hälften. Meidner fann vidare på svenskt material, att de högrörliga svarade för en allt större del av rörligheten med stigande ålder på arbetstagarna.

3) Det ovanstående leder till frågan om vad det är som skiljer flyttarna från de stabila.

4) Följer rörligheten ett visst mönster, d v s flyttar man mellan näringsgrenar, industrier och yrken på ett visst regelbundet sätt, exempelvis så att vissa industrier förför andra med arbetskraft? I detta sammanhang kommer man också in på

den intressanta frågan om mellan vilka industrier eller yrken som yrkeskunskap ("skill") är lättast överflyttbar.

5) I vilken utsträckning flyttar arbetstagarna frivilligt eller av tvång (driftinskränkning eller omläggning av driften)? Det i många undersökningar funna negativa sambandet mellan rörlighet och "skill" har i senare amerikanska undersökningar visats bero på de icke yrkesutbildades högre frekvens av ofrivilliga byten.

6) Vilka är informationsvägarna på arbetsmarknaden? Vilken roll spelar arbetsförmedlingen, annonser, informella kontakter m m?

Undersökningens uppläggning

Vid genomförandet av undersökningen har vi naturligtvis först försökt att samla in all den information som redan finns tillgänglig om rörligheten på den studerade arbetsmarknaden, exempelvis den statistik som finns på arbetsförmedlingen. Detta material räcker dock inte för att besvara undersökningens problemställningar utan det måste också bli fråga om en intervjuundersökning. Det ideala hade därvid varit att kunna intervjua ett urval av hela den vuxna befolkningen, men för att med någon grad av precision studera rörligheten för både män och kvinnor i olika åldrar samt i olika yrkesgrupper skulle ha fordrats en undersökning av mycket stort format. Vi var därför tvungna att skära ned urvalet på några punkter och kom därvid fram till att begränsa undersökningen till män i åldrarna 25, 35 och 45 år. Som jämförelse kan nämnas, att de flesta utländska undersökningar skurit kakan på ett annat vis, nämligen genom att ta med alla åldrar men i stället begränsa undersökningen till en viss typ av mätlig arbetskraft, exempelvis arbetare eller tjänstemän. Genom denna uppläggning tappar man dock bort en stor del av den rörlighet

Fil. lic. Bengt G. Rundblad, Uppsala, som leder en av Industriens utredningsinstitut nyligen påbörjad undersökning i Norrköping om arbetskraftens rörlighet skriver här om de förhållanden som denna undersökning vill belysa.

som sker mellan dessa grupper eller vid studiet av enbart arbetareövergången från arbetare till tjänsteman. Därtill kommer att en gränsdragning efter yrkesställning är svår att genomföra särskilt vid dragandet av ett urval ur mantalslängderna. Vid undersökningen i Norrköping slipper vi detta problem genom att ta med alla kategorier av arbetstagar, även egna företagare. Det slutliga urvalet består av omkring 1000 män och utgör drygt hälften av alla män i de berörda åldrarna i Norrköping.

Kärnpunkten i intervjun med dessa män utgör själva anställningshistorien, dvs frågor om de olika anställningar och arbetsuppgifter den intervjuade haft hos samma arbetsgivare sedan han kom ut på arbetsmarknaden. I samband med anställningshistorien frågar vi även om geografiska flyttningar under den period vederbörande varit yrkesverksam samt om perioder som arbetslös eller som ej yrkesverksam, t ex på grund av studier, militärtjänst eller sjukdom. För varje byte frågar vi vidare om det

berodde på driftinskränkning och liknande samt om den nya anställningen erhöles genom arbetsförmedlingen. Speciellt detaljerade upplysningar önskar vi om det senaste bytet av anställning, t ex varför man bytte anställning, hur man fick reda på det nya jobbet samt vilka förmåner och anställningsvillkor i övrigt man hade i både den gamla och nya anställningen. I intervjun ingår även vissa frågor för att närmare beskriva den intervjuade och hans situation, beträffande utbildning, civilstånd, barnantal, faderns yrke vid sonens inträde på arbetsmarknaden m m.

Intervjuerna utföres av en grupp studenter med tidigare intervjuerfarenhet som erhållit en veckas specialutbildning för denna undersökning i Norrköping. Fältarbetet beräknas vara avslutat i mitten av oktober. Bearbetningen hoppas vi sedan kunna genomföra snabbare än vad som är vanligt vid undersökningar av denna typ genom att en stor del av kodningsarbetet med hjälp av maskin s e n s e kort utförd av intervjuarna redan under fältarbetet.

Yrkesvägledningens informationsmaterial

För att yrkesvägledningen i skolor och på expeditioner skall kunna fungera effektivt är det nödvändigt, att tjänstemännen har tillgång till aktuellt informationsmaterial be-

Die byråinspektör Gunnar Olden i lämnar har en översikt över det informationsmaterial som ges ut av arbetsmarknadsstyrelsens yrkesvägledningsbyrå. Under hösten utges ett flertal nya broschyrserier anpassade efter skolreformerna på olika utbildningsnivåer.

träffande arbetsmarknads- och utbildningsförhållanden för ett mycket stort antal yrken. Tjänstemännen måste vara beredda att kunna svara på en mängd frågor från rådsökande ungdomar och föräldrar. Det kan gälla frågor av relativt enkelt slag av typen: "Var utbildas skolkökslärarinnor? Kan man bli byggnadsnickare vid centrala verkstadsskolan i länet?" Inte så sällan händer det emellertid att frågorna blir mera komplicerade. "Hur bor jag lägga upp min förpraktik om jag skall bli socialtjänsteman? Vilka är mina chanser att vinna inträde vid teknisk högskola? Vilka är framtidsutsikterna på veterinärbanan?"

Svaren på dessa frågor bör naturligtvis inte varje arbetsförmedlingstjänsteman själv skaffa fram på olika sätt. Det skulle leda till ett orimligt slöseri med arbetstid och samtidigt ställa till onödigt besvär för dem som skall besvara frågorna vid utbildningsanstalter, företag och myndigheter. Insamlingar av materialet sker därför centralt inom arbetsmarknadsstyrelsens yrkesvägledningsbyrå, där en sektion har som sin huvudsakliga uppgift att sammanställa och publicera fakta omkring yrken och utbildningsvägar.

Det viktigaste av detta informationsmaterial är *Svenskt yrkeslexikon*, som innehåller beskrivningar över 2 500 yrken. Uppgifter finns där om arbets- och miljöförhållanden, om fysiska och psykiska yrkeskrav, om skolunderbyggnadskrav och utbildningsförhållanden och om löner för den utbildade yrkesmannen. Beskrivningarna avslutas med kortfattade uppgifter om framtidsutsikter och med hänvisningar till litteratur och tidskrifter.

Lexikonet är upplagt enligt lösbladssystem, så att de olika artiklarna successivt kan bytas ut, när viktigare förhållanden inom yrket förändras.

Svenskt yrkeslexikon finns på varje arbetsförmedlingskontor samt i alla real- och flickskolor, läroverk och folkhögskolor och arbetskolor. Inom folkskolorna distribueras det i första hand till skolor med avslutningsklasser. Ett stort antal myndigheter, bibliotek, organisationer och enskilda företag har genom ett abonnemangssystem beretts möjlighet att ta del av uppgifterna.

Yrkeslexikonet kompletteras vad gäller kortare meddelanden av nyhetskaraktär med en speciell serie kallad *Aktuellt för yrkesvägledningen*.

En mycket viktig fråga, när det gäller i utbildningsplanering, är utbildningens finansiering. Staten hjälper här till genom studebidrag, stipendier och lån. Även lands-

ting, kommuner och enskilda fonder ställer medel till de utbildningsökande ungdomarnas förfogande. En översikt över villkor och bestämmelser i övrigt publiceras i serien *Stipendier och utbildningslån*, också den utgiven enligt lösbladssystem. Serien finns även bunden till en bok som kan köpas av allmänheten.

En annan viktig uppgift för yrkesvägledningen är att kunna lämna detaljerade uppgifter om förhållandena vid olika utbildningsanstalter. Det kan gälla krav på skolunderbyggnad, konferensförhållanden, utbildningens uppläggning, kostnader m m. Dessa uppgifter som årligen kontrolleras direkt hos utbildningsanstalterna ifråga, publiceras i serien *Skolor för yrkesutbildning*. Motsvarande uppgifter beträffande folkhögskolorna finns i en särskild publikation kallad *Folkhögskolor*.

Det nu nämnda uppslagsmaterialet är utarbetat till hjälp främst för de tjänstemän, som har med yrkesvägledning, arbetsvård, tjänstemannaförmedling eller annan arbetsförmedling att göra. Men det användes också helt eller till vissa delar av alla de lärare, som inom olika skolformer bedriver yrkesorienterande undervisning, eller av socialtjänsteman, personalchefer och liknande tjänstemän, som vill hämta upplysningar om olika yrken eller utbildningsförhållanden.

"Men", frågar man sig kanske, "skrivs det ingenting för ungdomarna? Det är ju ändå dessa det gäller och det är ju de som skall välja viss yrkesbana eller gå genom viss utbildning. Nog är väl våra ungdomar i 15-20-årsåldern tillräckligt mogna för att själva kunna ta del av det som finns tryckt i den vägen?" Jo, säkerligen kan de det, men det nyssnämnda lösbladsmaterialet är emellertid alldeles för stort och svåröverskådligt och i vissa fall med hänsyn till stil och redigering inte utformat så, att ungdomar med behållning kan ta del av det. I de högre skolorna